

Secció III. Altres disposicions i actes administratius

CONSELL INSULAR DE MALLORCA DEPARTAMENT DE CULTURA I PATRIMONI

5194*Declaració Bé Interès Cultural, Immaterial de Mallorca " Les Rondalles Mallorquines" (EXP. 733/2022). SEGEX 900043K*

El Ple del Consell Insular de Mallorca a la sessió de dia 14 de maig de 2026, va adoptar, entre d'altres, el següent acord:

I. **Declarar** Bé d'Interès Cultural Immaterial de Mallorca, "les rondalles mallorquines" enteses com el conjunt de narracions de tradició oral de diverses tipologies que s'han contat i es conten a Mallorca. Tot de conformitat amb allò que disposen els articles 14 a 16 de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears, i amb l'informe tècnic de 9 d'abril de 2026, que s'adjunta i forma part integrant del present acord.

II.- Els efectes d'aquest acord són els que genèricament s'estableixen a Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears.

III.- **Notificar** aquest acord a les comunitats, grups o persones portadors d'aquest patrimoni cultural immaterial, i si n'és el cas, als ajuntaments vinculats amb el bé cultural immaterial.

IV.- **Publicar** aquest acord al Butlletí Oficial de les Illes Balears i anotar-ho al Registre Insular de Béns d'Interès Cultural, i comunicar-ho a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears perquè procedeixi a la seva anotació preventiva al Registre de Béns d'Interès Cultural de les Illes Balears i a la vegada comunicui aquest acord al Ministeri de Cultura per a la seva inclusió a l'Inventari General de Patrimoni Cultural Immaterial, d'acord amb l'article 14.3 de la Ley 10/2015, de 26 de mayo, para la salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial

Al lloc i data de la signatura electrònica (22 de maig de 2026)

El secretari de la Comissió Insular de Patrimoni Històric
Miguel Barceló Llompart

ANNEX I

DESCRIPCIÓ DEL BÉ D'INTERÈS CULTURAL IMMATERIAL DE MALLORCA "LES RONDALLES MALLORQUINES"

1. IDENTIFICACIÓ

NOM PROPI DE L'ELEMENT:

Denominació principal: Rondalles mallorquines.

Altres denominacions secundàries:

En aquest document usarem la paraula «**rondalla**» en un sentit inclusiu, per referir-nos a narracions populars d'arrel oral. Sovint, però, per anomenar les narracions orals populars s'han usat i s'usen diverses denominacions que poden tenir matisos diferencials. Algunes d'aquestes denominacions són: coverbo, contarella, cuento, llegenda, faula, tradició explicativa, anècdota, facècia, succeït, feta, fet ver, xiste, etc.

2. TIPUS DE BÉ

Immaterial. Tradicions orals, particularitats lingüístiques i formes de comunicació.

3. OBJECTE DE LA DECLARACIÓ

Constitueix l'objecte d'aquesta declaració el conjunt de narracions de tradició oral de diverses tipologies que s'han contat i es conten a Mallorca i la capacitat dels portadors de contar-les en contextos diversos, tot tenint en compte llur creativitat, que inclou canvis i noves

formulacions.

3.1. IDENTIFICACIÓ DEL SUBJECTE O COL·LECTIU TITULAR DE LA MANIFESTACIÓ I LA SEVA IMPLICACIÓ

Tota persona que tingui la capacitat de narrar rondalles vinculades a la tradició oral popular de Mallorca.

3.2. ORIGEN

La capacitat de fabular és consubstancial a la humanitat. Des dels orígens de la parla, des del moment que els humans s'expressaren mitjançant un codi oral doblement articulat, varen prendre forma les històries imaginàries, que sovint dotaven de vida pròpia els elements de la naturalesa. Al llarg dels mil·lennis, aquestes històries s'han anat creant, recreant, expandint, modificant, regenerant, transformant, combinant i adaptant a les diverses cultures que les acullen i les transmeten de generació en generació. En el transcurs d'aquest procés imparable moltes s'han oblidat i perdut però també se n'han creat de noves.

Una rondalla és una narració anònima, transmesa oralment, en prosa, de fets que es presenten com a imaginaris i que té mobilitat textual (Grimalt 2022). Les rondalles són universals en el sentit que els seus trets i arguments es retroben amb variacions pràcticament a totes les cultures i alhora són profundament locals, perquè s'adapten a les característiques específiques (lingüístiques, socials, històriques) de cada comunitat que les narra. De la combinació d'aquests dos aspectes –universalisme i localisme–, se'n deriva la seva vàlua i funcionalitat i com a conseqüència d'aquesta funcionalitat, la seva pervivència en el context cultural i el seu ús en expressions artístiques diverses (Valriu 2008).

Les rondalles estimulen nombrosos processos cognitius i ens transmeten valors. En un nivell profund vehiculen valors de caràcter universal, ensenyaments morals comunament acceptats. En un nivell més superficial ens transmeten normes de conducta pròpies d'una comunitat determinada. Pel seu contingut i la seva forma de transmissió són alhora un entreteniment i un valuós element de formació cultural i ètica (Valriu 2008).

4. MEMÒRIA

4.1. MEMÒRIA HISTÒRICA

Les rondalles formaven part de les formes de vida, de relació i d'entreteniment de les societats tradicionals, com ho feien les cançons, els jocs o els balls. En el canvi de la societat tradicional cap a la societat moderna, d'allò rural a allò urbà aquest llegat popular es va començar a debilitar, substituït per altres formes d'entreteniment. Així, a les primeres dècades del s. XIX, amb la desclosa de la ideologia romàntica, es va estendre entre els intel·lectuals la percepció que calia posar per escrit i preservar aquests materials, perquè eren part important de la identitat, perquè els consideraven una mostra del saber i de l'ànima del poble. Aquest procés de recopilació i fixació per escrit s'inicià als països escandinaus i arribà a les terres de parla catalana amb el moviment de la Renaixença, a mitjans del s. XIX. Des del s. XIX i fins a l'actualitat les rondalles que es contaven i es conten a Mallorca han estat recollides de l'oralitat per diversos autors, els quals n'han fet les seves pròpies versions escrites i les han publicades en reculls, col·leccions, corpus o aplecs. En aquest conjunt de recopiladors cal destacar, sens dubte, la ingent tasca d'Antoni M. Alcover, però també hem de valorar la feina de Marià Aguiló, Antoni M. Peña i l'arxiduc Lluís Salvador, Andreu Ferrer Ginard, Pere Orpí, Cosme Aguiló i d'altres.

El pioner en la recollida de rondalles mallorquines va ser el l'erudit Marià Aguiló, que recollí un nombre important de rondalles de boca de gent de l'illa i també en va recollir a Catalunya. Aguiló, però, no va publicar mai el fruit de les seves recerques de narrativa oral. El seu rondallari ha estat preservat, estudiat i publicat (Guiscafrè 2008) però ha restat en cercles d'estudiosos del folklore. El 1894 l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, que havia treballat intensament en la descripció antropològica de les Balears, va concebre la idea de publicar una antologia de les rondalles que aleshores es contaven a Mallorca, i va encarregar la tasca d'arreglar al professor Antoni M. Peña. Fruit d'aquestes recerques, l'any següent -el 1895- es publicaren a Würzburg cinquanta-quatre narracions, entre rondalles i llegendes, en una edició doble, formada per un volum en català de Mallorca (Rondalles de Mallorca) i en un altre d'iguals característiques però amb les narracions traduïdes a l'alemany (Märchen aux Mallorca). La resta de rondalles romangueren en els arxius de Lluís Salvador i passaren als seus hereus. No va ser fins el 2022 que aquest corpus va ser publicat de manera íntegra en una edició crítica (Valriu 2022). Consta de cent seixanta-nou narracions, entre rondalles, llegendes, successos i tradicions explicatives. Les versions, recollides arreu de Mallorca, són prou fidels a l'oralitat. Mostren de manera fidedigna quin era el repertori més usual dels narradors mallorquins a finals del s. XIX, amb una mostra prou representativa dels diversos gèneres i de les formes expressives populars. La publicació del corpus complet ha posat en valor la tasca d'Antoni M. Peña i de l'arxiduc Lluís Salvador, que va actuar com a impulsor, mecenes i editor. També, ha facilitat l'accés dels lectors a un conjunt extens de rondalles valuoses i pràcticament desconegut.

Per la seva banda, Antoni M. Alcover, canonge de la Seu de Mallorca i eminent lingüista, des de ben jove ja s'havia sentit atret per aquests materials populars, n'havia recollit i n'havia fet versions escrites. La primera rondalla d'Alcover es va publicar a la revista La Ignorància el novembre de 1880, era la titulada «Es jai de sa barraqueta». Posteriorment, Alcover va publicar algunes rondalles en revistes religioses o culturals, però no de manera sistemàtica. No va ser fins el 1896 que va editar el primer volum de Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Racó. Entre aquesta data i la mort d'Alcover el 1932 es publicaren dotze toms de rondalles amb un total aproximat de quatre-centes quaranta narracions d'arrel popular (Guiscafrè 2017). Les versions d'Alcover, respectuoses amb els arguments originals, estan molt elaborades

literàriament i constitueixen un document doblement valuós, d'una banda com a testimoni de caràcter folklòric dels relats populars i de l'altra com a obra literària d'autor. Entre 1936 i finals dels anys seixanta, Francesc de B. Moll tornà a publicar les rondalles alcoverianes, aquest cop en una col·lecció de vint-i-quatre toms que es va fer molt popular i que encara avui és la més coneguda, amb les seves característiques cobertes de colors. Les rondalles de l'edició Moll estan il·lustrades amb dibuixos a ploma del mateix Francesc de B. Moll, del seu germà Josep, del dibuixant català Prat i del menorquí Ramon Cavaller. Als anys seixanta, les rondalles d'Alcover cobraren una nova vida a través de la ràdio. Francesc de B. Moll com a narrador i un quadre escènic format per persones que el mateix Moll va seleccionar, enregistraren prop de cinquanta hores de rondalles llegides a diverses veus i emeses setmanalment per Ràdio Popular de Mallorca. L'èxit de les rondalles per la ràdio va ser espectacular. Avui dia es conserven bona part d'aquests enregistraments i són a l'abast del públic.

El 1996 els professors de la UIB Josep A. Grimalt i Jaume Guiscafrè publicaren el primer tom de l'edició revisada, catalogada, comentada i anotada de la col·lecció Alcover. Es tracta d'una edició crítica en nou volums -publicats entre 1996 i 2022- que inclou també la transcripció dels textos de les plagues en les quals Alcover consignava les versions dels seus informants. Aquesta edició, de caràcter científic però assequible al públic general, posa l'aplec Alcover a l'alçada dels millors reculls europeus de narracions folklòriques i a l'abast dels folkloristes d'arreu del món.

Als anys vint del s. XX, el mestre i folklorista artanenc Andreu Ferrer Ginard va recollir un gran cabal de llegendes de Mallorca, les redactà i aplegà en un recull que presentà al II Premi del Llegendari Català. Hi obtingué un guardó, però el manuscrit restà entre els papers particulars del mecenes Rafel Patxot, exiliat a Suïssa arran de la Guerra Civil. No va ser fins el 2009 que Josep Massot i Muntaner recuperà el manuscrit i el va publicar amb el títol de Llegendes de les Balears. Consta de dues-centes dotze llegendes sobre personatges i indrets de Mallorca, creences, essers fantàstics i relats d'arrel bíblica. Ferrer també va publicar rondalles -recollides per ell i per altres autors- a la revista Tresor dels avis que va fundar el 1922 i va dirigir fins el 1928 (Oriol/Samper 2017).

La Guerra Civil i la llarga postguerra va suposar un greu trencament cultural en tots els àmbits. Les rondalles publicades, considerades un entreteniment innocu, no patiren gaire la repressió que sí patiren altres obres escrites en llengua catalana. De fet, el fàcil accés als volums de les rondalles d'Alcover i el seu atractiu va fer que -al llarg de dècades- fossin pràcticament l'única lectura popular que els mallorquins podien llegir en la seva llengua. Encara avui, molta gent manifesta que varen aprendre a llegir en la llengua pròpia amb els llibrets de rondalles. D'alguna manera, com assenyala Guiscafrè, les rondalles d'Alcover esdevingueren el canó rondallístic a l'illa. El volum i la qualitat de les versions de rondalles del canonge manacorí però, en certa manera, en frenà la recol·lecció i també influí en el repertori i la formulació oral de les versions dels narradors. Les versions orals espontànies se substituïren o es veren fortament influenciades per les publicades.

La importància de l'aplec d'Alcover també es manifesta en les nombroses traduccions parcials del seu corpus. Des del 1913 fins a l'actualitat s'han publicat traduccions a l'espanyol, l'anglès, l'alemany, el francès, el romanès, el rus, el txec i el japonès. Generalment són volums que presenten una petita selecció de rondalles, les considerades pels traductors més reeixides o atractives (Guiscafrè 2017). Malauradament, aquestes traduccions no han tingut la projecció internacional que mereix la vàlua folklòrica i la riquesa literària de les versions.

No va ser fins a la dècada dels anys vuitanta, ja en el context de la democràcia a l'estat Espanyol, que alguns autors publicaren noves versions de rondalles, recollides directament de l'oralitat, del seu entorn familiar o social i que no formaven part de l'aplec Alcover. Encara que sense ser exhaustius, destacarem algunes aportacions. Així, el folklorista i romanista austríac Felix Karlinger el 1977 va publicar i estudiar quatre rondalles que havien estat recollides pel folklorista Gabriel Llompart. L'escriptor i pedagog Gabriel Janer Manila el 1982 gosà publicar un conjunt de rondalles eròtiques en el volum Sexe i cultura a Mallorca, la narrativa oral i el teatre. Per la seva banda, el canonge Gabriel Llompart el 1988 va publicar un conjunt de narracions breus de temàtica religiosa titulat Els acudits de mossèn Alegre i els coverbos de mossèn Alegret. Pere Orpí -també eclesiàstic- el 1996 publicà Rondalles mallorquines inèdites, un títol que palesa la voluntat de diferenciar-les de les d'Alcover. El 1999 es publicà Narracions tradicionals gabellines, un recull de prop de quaranta llegendes, rondalles i anècdotes de Capdepera, recollides per Suso Reixac i alguns altres col·laboradors. Ja en el s. XXI, el toponimista i expert en cultura popular Cosme Aguiló ha publicat diversos llibres que recullen rondalles, anècdotes i acudits, majoritàriament recopilats a la zona de Migjorn de Mallorca, entre els que cal destacar De rebus populi mei (2007), Sic isti nostri sunt (2010) i Rondalles i llegendes de Santanyí i algunes de fora terme (2020). Les narracions publicades en els reculls citats formen un conjunt extens, variat i dispers, que cal tenir en compte per la seva vàlua intrínseca i perquè contribueix a enriquir el cabal de narrativa d'arrel oral de Mallorca i perquè aporten varietat de temes, de veus, d'informants i de recopiladors.

A Menorca i a les Pitiüses -al llarg del s. XX- també s'han publicat volums de rondalles recollides directament de l'oralitat que en general són versions particulars de cada illa del rondallari català general. A Menorca cal destacar la tasca de Francesc Camps i Mercadal (Francesc d'Albranca), d'Andreu Ferrer Ginard i d'Antoni Orfila (Fila-Or). A Eivissa el recull de Hans J. Noeggerath, les rondalles d'Isidor Macabich, l'extensa col·lecció de Joan Castelló publicada en diversos volums i, ja dins el s. XXI, les aportacions de Maria Cardona i de Margalida Marí (Oriol/Samper 2017).

4.2. MEMÒRIA DESCRIPTIVA

És impossible descriure i detallar les rondalles mallorquines des d'un punt de vista quantitatiu i qualitatiu, atès que la narrativa oral és un bé immaterial i en constant canvi i transformació. Cada vegada que una persona conta una rondalla oralment en fa una nova versió, única i

irrepetible. I si aquest acte comunicatiu té una formulació escrita o enregistrada, la lectura del text o la repetició de l'enregistrament és mecànica i ja no és pròpiament un acte de comunicació folklòrica en el sentit actual del terme (Pujol 2013). El repertori dels portadors també és variable al llarg del temps i la forma d'execució canvia a cada versió. Tanmateix, sí que podem fer una descripció genèrica de les principals tipologies narratives presents en els reculls esmentats a l'apartat anterior, de les quals tenim la certesa que són rondalles que formaven part dels repertoris dels narradors de Mallorca.

De manera molt sumària, prenent com a referència el sistema de classificació del catàleg internacional The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography (Uther 2004) i les definicions del Diccionari Terminològic de Folklore (TermFolk), classificarem els materials dels repertoris mallorquins publicats en els següents grups, que acompanyarem de la succinta definició del TermFolk i d'alguns exemples:

Rondalles d'animals: Rondalles amb protagonistes animals que poden presentar característiques pròpies dels humans (TermFolk). Exemples «Sa raboa i s'erició» (Alcover), «Es bandejats de sa torre d'en March» (Penya-Lluís Salvador), «L'àguila, el lleó i la formiga» (Aguiló) i «Es lleó des Rafal» (Aguiló Adrover).

Rondalles meravelloses: Rondalles multiepisòdiques que relaten de manera lineal les aventures de l'heroi o l'heroïna en el món meravellós i que es resolen amb un final feliç (TermFolk). Exemples «L'amor de les tres taronges» (Alcover), «El cavall dels set colors» (Aguiló), «Es castell d'Iràs i no Tornaràs» (Alcover), «Na Bufafocs» (Penya-Lluís Salvador), «Es porquer des camp d'en Torrella» (Aguiló Adrover).

Rondalles religioses: Rondalles formades per personatges o accions propis de la religió oficial o hegemònica. Exemples «El Bon Jesús i sant Pere i en Bruixa» (Alcover), «Es sabateret» (Penya-Lluís Salvador).

Rondalles d'enginy o humanes: Rondalles de caràcter realista en què el protagonista resol els conflictes en què es veu implicat per mitjà de l'enginy, la virtut o la saviesa (TermFolk). Exemples «N'Espardenyeta» (Alcover), «L'abat de La Real» (Alcover), «Sa rondaia des boc» (Penya-Lluís Salvador).

Rondalles del gegant beneit: Rondalla en què el protagonista venç amb enginy un antagonista poderós, humà o sobrehumà, però beneit (TermFolk). Exemples «Una madona que enganà el dimoni» (Alcover), «S'homo roig» (Penya-Lluís Salvador), «Es gegant des Cap Vermei» (Orpí).

Contarelles: Relats còmics d'estil realista formats per un sol episodi. S'inclouen en les contarelles la bertranada, la contarella de beneits, la facècia i la contarella de mentides (TermFolk). Exemples «Ous de somera» (Alcover), «En Pere de sa butza» (Alcover), «En Pere Taleca» (Penya-Lluís Salvador), «Es rector de Sant Marçal» (Janer), «Na Sussaina des fil» (Orpí).

Rondalles formulístiques: Rondalles amb un nucli argumental mínim que es desenvolupen a través d'una cadena de fórmules repetides amb petits canvis (TermFolk). Exemples «Es tit i sa tita» (Alcover), «Es set germans cabotans» (Alcover), «Es poi i sa puça» (Penya-Lluís Salvador), «Tres fadrins digudins» (Penya-Lluís Salvador), «Sa rondaia des enfadosos» (Orpí).

Per a explicar els diversos tipus de materials llegendaris usarem les diverses entrades del mot "llegenda" que ens proporciona el TermFolk.

Llegendes sacres: Llegendes en què la divinitat o els seus agents mostren el seu poder per fer miracles (TermFolk). Exemples: «Com és que diuen que es blat té sa cara del Bon Jesús» (Alcover), «De com el pare prior privà sant Vicent Ferrer de fer miracles» (Alcover), «Sa fosca quantra es moros» (Penya-Lluís Salvador), «La Mare de Déu de Sant Salvador i es gabellins» (Reixac et al.).

Llegendes demòniques: Llegendes protagonitzades per un personatge humà i un de sobrehumà (un dimoni) que no pertany al sistema de creences de la religió oficial o hegemònica (TermFolk). Exemples: «Es negret de sa Coma» (Alcover), «La dona d'aigo» (Penya-Lluís Salvador), «Els boiets de Son Martí» (Ferrer), «La serp encantada» (Ferrer).

Llegendes de màgia: Llegendes protagonitzades per dos o més personatges humans, a un dels quals s'atribueixen poders sobrenaturals (TermFolk). Exemples: gran part de les llegendes del cicle «En Tià de Sa Real» (Alcover), «Sa font de Xorrigo» (Penya-Lluís Salvador), «En Bernat Centclaus i na Maria Ramis» (Aguiló Adrover).

Llegendes sobre personatges i fets històrics: Llegendes en què un personatge, històric o suposadament històric, és recordat en l'imaginari popular perquè ha estat protagonista de fets extraordinaris (TermFolk). Exemples: gran part de les llegendes del cicle «El rei en Jaume dins la vida del poble mallorquí» (Alcover) i del cicle «El rei en Jaume I» (Ferrer).

Llegendes satàniques: Llegendes en què un personatge humà es troba subjecte al poder del Diable o dels seus agents i només en pot sortir victoriós amb l'ajut o la intercessió de la divinitat o dels seus agents. Exemples: «Un que amb so llunari feia sortir el dimoni» (Alcover), «L'encantament de Sos Llucs» (Ferrer).

Llegendes de tresors: Llegendes que tracten temes relacionats amb l'obtenció de tresors amagats, als quals el protagonista només pot accedir

amb la condició de no trencar un tabú o de complir un determinat ritual. Exemples: gran part de les llegendes del cicle «Encantaments, tresors, gegants, negrets i por» (Alcover) i del cicle «Encantaments i tresors» (Ferrer).

Llegendes d'ànimes: Llegendes protagonitzades per ànimes en pena i ànimes condemnades que busquen la manera de redimir-se per poder descansar en pau. Exemples: gran part de les llegendes del cicle «El comte Mal» (Ferrer), «L'amo Esteve de So n'Orlandis» (Penya-Lluís Salvador), «N'Apol·lònia Maimó» (Ferrer).

Els succeïts, les tradicions explicatives i les situacions explicatives també formen part del cabal de narrativa oral que conforma el repertori dels narradors mallorquins i apareixen profusament en els reculls publicats.

Succeïts: Relat sobre experiències i esdeveniments reals que han tingut lloc en la comunitat del narrador i que són recordats especialment pel seu caràcter sorprenent, pel seu dramatisme, o per la curiositat de la situació creada (TermFolk). Exemples: les mes de trenta narracions sobre enfrontaments bèl·lics entre musulmans i cristians, ràtzies de pirates a les costes de Mallorca, peripècies de l'esclavatge i fets de bandolers que apareixen al recull Penya-Lluís Salvador.

Tradicions explicatives: Relat de ficció que explica elements antròpics del paisatge (construcció d'ermites, existència de ruïnes, ubicació d'edificis...) o lingüístics (topònims, malnoms, frases fetes...) (TermFolk). Exemples: «Sa sopegada des gegant» i «Com és que es campanar de Sineu està una mica decantat de l'església» (Alcover), «Es puig de ses Quatre Fites» (Ferrer), «Es puig de ses Bruixes» (Penya-Lluís Salvador).

Situacions explicatives: Ús d'un relat per a explicar l'origen d'un motiu local o d'una unitat fraseològica (TermFolk). Ex. «Un pastor i un misser», relat que explica la unitat fraseològica encara bela per referir-se a un deute que encara no ha estat pagat (Alcover).

Caldria també tenir en compte el gènere de les llegendes urbanes o llegendes contemporànies, enteses com a «llegendes que tenen com a funció gestionar les incerteses, les inseguretats i les pors dels temps actuals» (TermFolk). Són relats que també s'expliquen a Mallorca i alguns s'hi han aclimatat i hi han pres carta de naturalesa des de fa dècades. En serien exemples les narracions sobre una autoestopista fantasma que s'apareix als revolts de Puntiró o de na Burguesa, les històries sobre plats voladors i OVNIS al Puig Major, la nena fantasma del Teatre de Manacor, les ànimes en pena que recorren de nit l'edifici de La Misericòrdia o les que feien impossible els treballs dels obrers durant la reforma de l'edifici del Gran Hotel. Aquests materials -dels quals n'ha parlat, entre altres autors, Carlos Garrido a la seva obra Mallorca Màgica- tot i la seva presència en contextos narratius orals contemporanis encara no han estat recollits de manera sistemàtica i per tant es fa difícil referenciar-los.

4.2.1. DESCRIPCIÓ DE L'ACTIVITAT

La narració de rondalles és una activitat oral, generalment amb una dosi important d'espontaneïtat i que presenta diversos processos d'interacció entre l'emissor i els receptors, entre qui conta i els qui escolten (Zumthor 1983). Tanmateix, les mateixes característiques estructurals i formals de les rondalles i l'acte comunicatiu de la narració fa que hi hagi una sèrie d'elements i maneres de fer que identifiquem com a pròpies d'aquesta activitat oral (Lüthi 1979). Sense pretensió d'exhaustivitat en destacarem algunes:

- Les rondalles tenen un inici, un desenvolupament i un final tancat en el qual es resol el conflicte plantejat. Els personatges són plans i representen categories arquetípiques (l'heroi, el malvat, l'auxiliar, etc.). El text no està fixat, hi ha mobilitat textual.
- Sovint la narració s'obre amb una fórmula –que pot ser versificada- que assenyalava l'entrada al món de la fantasia: Això era i no era... i es tanca amb una altra fórmula que clou la narració i retorna els oients al món real: I qui no ho cregui, que ho vagi a cercar... Hi ha altres fórmules que serveixen per enllaçar episodis (I heu de pensar i creure i creure i pensar...) o per aportar un sentit duratiu (Camina. Caminaràs i cap endavant te faràs...). També hi ha fórmules versificades d'encantament (Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat...) i desencantament. L'ús d'aquestes fórmules –pròpies sobretot de les rondalles meravelloses- és a criteri del narrador.
- A partir d'un llenguatge col·loquial, el narrador adapta el vocabulari i el ritme de la narració a les capacitats i característiques del seu auditori. Les descripcions solen ser sumàries i predomina l'acció, l'ús de comparacions, les formes expressives populars (parèmies, frases fetes, discurs repetit, etc.) i les triplicacions tant d'accions com de personatges. És habitual que es produeixi interacció entre el que conta i els que escolten (preguntes, exclamacions, assentiments, rialles, etc.).
- La narració sempre s'acompanya de gestualitat, així, el discurs oral es veu reforçat i matisat pel discurs gestual, tant facial com corporal.
- A les rondalles no se sol explicitar l'ensenyament moral de la narració, cada oient en treu les seves pròpies conclusions i aprenentatges. Altres formes, com les llegendes i les faules, a vegades fan explícit aquest ensenyament. En els textos escrits aquest aspecte sol dependre de qui n'ha redactat la versió.

4.2.2. MARC ESPACIAL

No hi ha cap marc espacial ni temporal determinat. La narració de les versions mallorquines de les rondalles es pot fer en qualsevol espai i en qualsevol moment. Només són necessaris emissors competents, receptors disposats i que uns i altres comparteixin un codi comunicatiu que faci possible l'enteniment i la interacció.

En el context social actual, seria desitjable que la transmissió oral de les rondalles es fes en àmbits diversos, especialment l'entorn familiar i veïnal, l'entorn educatiu i l'entorn vinculat al lleure, amb la intenció que esdevingui una pràctica usual i atractiva per a tots els qui hi participen.

4.2.3. SUBJECTES PROTAGONISTES: PARTICIPANTS I EXECUTANTS

Tot el conjunt de la població pot ser protagonista de la transmissió oral de materials narratius d'arrel popular i oral, com a narrador o com a oient receptor. Hi ha narracions adequades per a les diverses edats, capacitats i interessos. El nostre patrimoni narratiu popular també pot ser transmès i compartit amb els nous nadius i amb qui ens visiten.

4.2.4. ORGANITZACIONS I ASSOCIACIONS QUE PARTICIPEN AL DESENVOLUPAMENT

Com ja hem assenyalat, és un patrimoni compartit i per a compartir. Per les seves especials característiques, la seva transmissió és especialment adequada en:

- Entorns familiars, de família reduïda i de família extensa. Transmissió intergeneracional i entre iguals.
- Entorns educatius: escola, biblioteques, centres d'adults, etc.
- Entorns de lleure: centres d'esplai, escoltisme, clubs juvenils, ludoteques, casals de barri, etc.
- Entorns cívics: festes, celebracions pròpies del costumari popular, fires, etc.

També cal tenir en compte que a Manacor existeix la Institució Pública Antoni M. Alcover, que depèn de l'Ajuntament de Manacor. La Institució té com a objectius difondre la figura i l'obra de mossèn Alcover en totes les seves vessants. Una part important de la seva tasca és la promoció, difusió, divulgació i estudi del corpus alcoverià, de les «Rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó». En aquesta línia, compta amb un espai museïtzat sobre rondalles obert al públic en general, promou la narració de rondalles, elabora i dinamitza materials didàctics per a treballar les rondalles i estimula la creació artística a partir de les rondalles d'Alcover (tallers, representacions teatrals, música, reescriptures, ludificació, etc.; <https://institutioalcover.cat/>).

A Artà hi ha un petit museu privat en el qual s'exposen figures escultòriques realitzades en diversos materials (fusta, cartró, fibra de vidre, tela, etc.) per l'artista Pere Pujol (<https://www.artarta.es/museu.php>). És un espai que també contribueix a la divulgació de les rondalles mallorquines i a la promoció dels seus personatges més emblemàtics.

Els manuscrits de rondalles i llegendes recollits pels folkloristes mallorquins al llarg del s. XIX i s. XX es troben dispersos en diversos arxius públics o romanen en arxius particulars. Així, els materials d'Alcover es conserven a l'Arxiu del Regne de Mallorca (Fons Alcover -Moll), els de l'arxiduc Lluís Salvador a l'Arxiu General del Consell Insular de Mallorca (Arxiu Arxiduc), els d'Antoni M. Penya a l'Arxiu de l'Ajuntament de Palma (Arxiu Penya a Can Bordils), els d'Andreu Ferrer a la Fundació Mallorca Literària del Consell Insular de Mallorca (Casa Llorenç Villalonga, Binissalem). Els altres els conserven llurs autors o els seus hereus.

5. ELEMENTS VINCULATS

No es necessita cap mena d'infraestructura per transmetre les narracions populars mallorquines, només cal la competència del portador i l'interès del receptors que, al seu torn, n'haurien d'esdevenir portadors, en una cadena d'oralitat compartida i transmesa. Tanmateix, en determinats contextos, la narració de rondalles es pot veure acompanyada i complementada per altres recursos artístics, com la música, el teatre, la il·lustració, etc.

Atès que la cadena de transmissió oral secular ha estat trencada per les formes de vida contemporànies, és necessari facilitar l'accés de la població als repertoris publicats i a les versions multidisciplinàries que se n'han derivat. Això és, als reculls de rondalles i llegendes que provenen directament de l'oralitat (d'Alcover, de Ferrer, d'Antoni M. Penya i l'arxiduc Lluís Salvador, d'Orpi, d'Aguiló Adrover, etc.), a les versions reescrites a partir de les anteriors, a les versions enregistrades de so i audiovisuals, a les cançons de rondalles fetes per músics (M. del Mar Bonet, Joan Bibiloni, etc.), les adaptacions teatrals (de Jaume Vidal Alcover, Guillem Cabrer, Josep M. Llompart, Francesc Aguiló, etc.) i llurs representacions (del grup Cucorba, de Produccions de Ferro, Espectacles la Fornal i molts d'altres), les versions en còmic, les versions il·lustrades en format àlbum, els jocs de taula inspirats en les rondalles (com el «Joc d'Iràs i no Tornaràs», els cubs de «Rondaules», jocs de l'oca sobre rondalles i d'altres), etc. per tal que es divulguin entre la població, tornin a formar part de l'enciclopèdia cultural dels mallorquins i retornin al canal de l'oralitat.

6. DEFINICIÓ I CARACTERITZACIÓ DE L'ACTIVITAT COM A BÉ INTEGRANT DEL PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL

Les rondalles són un bé integrant del Patrimoni Cultural Immaterial perquè responen a la definició establerta a la llei 18/2019 del Patrimoni Cultural Immaterial Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears de ser una manifestació cultural viva associada a significats col·lectius compartits i amb arrelament a una comunitat. A més, es caracteritzen pels trets següents:

- **És un patrimoni que està interioritzat per la comunitat:** Les rondalles mallorquines són reconegudes pels mallorquins en general com a bé cultural. Atès que és un bé que es manifesta en versions molt diverses, el coneixement és sempre parcial. Molts de mallorquins, però, n'identifiquen arguments, títols, personatges, fórmules rimades i formes expressives particulars. També són molt conegudes i divulgades les versions escrites i publicades, les edicions populars i les il·lustracions que les acompanyen, així com un gran nombre de materials i activitats que les recreen i complementen.

- **És un patrimoni compartit pels membres de la col·lectivitat:** Les rondalles són reconegudes i adesiara compartides en entorns familiars (padrins, fills, nets), socials (grups d'amics, veïns), educatius (centres escolars, entre l'alumnat i el professorat), culturals (biblioteques, sessions de narració) i de lleure (escoles d'estiu, esplais, escoltisme, etc.). Cal dir, però, que el grau de coneixement varia molt d'uns individus a uns altres, d'unes zones a les altres i també per franges d'edat. També hem de tenir en compte que és més difícil que arribin als nous nadius, especialment els que no han estat escolaritzats en llengua catalana.

- **És un patrimoni viu i dinàmic, transmès i recreat** perquè constantment genera nous materials al seu entorn que inclouen múltiples facetes artístiques: publicació de versions i adaptacions amb noves il·lustracions, transmissió per les xarxes socials (especialment per You Tube), obres de teatre professional i amateur, versions musicades i líriques, obres pictòriques i escultòriques (algunes de molt gran format) que s'hi inspiren, creació de titelles, representacions ceràmiques i neules calades a partir de personatges de les rondalles, calendaris i agendes, exposicions, comparses festives i capgrossos de passacarrers, gegants, etc. També es fan fires a l'entorn de les rondalles (se n'han fetes a Manacor, Inca i Búger). I itineraris culturals arreu de l'illa -tot resseguint els principals escenaris on transcorren les seves accions- que compten amb molt bona resposta del públic, ja sigui escolar o general.

- **És un patrimoni preservat tradicionalment per la comunitat:** A Mallorca, com a patrimoni manifestat únicament a través de l'oralitat, data de temps immemorials. La preservació mitjançant versions escrites que recullen les versions orals s'inicià a la primera meitat del s. XIX amb Marià Aguiló, s'intensificà entre 1896 i 1932 amb la publicació dels diversos volums de l'aplec Alcover, que es continuaren i es continuen reeditant i arriba fins als nostres dies, amb la publicació d'un extens conjunt de narracions per part de diversos autors que ja hem detallat en pàgines anteriors, dels quals el més recent és del 2021 (Rondalles i llegendes de Santanyi de Cosme Aguiló).

- **És un patrimoni que té també una dimensió material:** Sí, com ja s'ha explicat la dimensió material serien en primer lloc els diversos reculls publicats i complementàriament tots els materials que han generat al seu entorn. També podríem considerar que formen part d'aquesta dimensió material del patrimoni rondallístic un ample conjunt d'elements naturals i altres de patrimonials, especialment edificis, que apareixen a les rondalles. Ens referim, per exemple, a les nombroses «pedres marcades» que hi ha a l'illa i que es vinculen al llegendari: petges, marques i potades (es peu de sant Cristòfol, sa pota del Rei, sa potada del dimoni, petjades de sant Jordi, la pedra de santa Catalina Thomàs, la Pedra Sagrada, la filosa de la Mare de Déu, el campanar dels moros, etc.), a muntanyes i coves que tenen les seves pròpies llegendes (com la muntanya de Randa, la serra de Galdent, el puig de Santa Cirga, la font de Son Fe o la de Xorrigo, la cova Foradada, etc.) i a edificis com les cases de la possessió de Galatzó, el monestir de La Real, l'església de Santa Eulàlia, el campanar de Sineu i un llarg etc.

- **És un patrimoni imbricat en les formes de vida tradicionals però també experimentat en temps present.** Molts dels arguments reflecteixen creences i formes de vida tradicionals i alhora es manifesten en noves formulacions contemporànies que resulten atractives al públic actual, en seria un bon exemple l'app L'illa dels tresors, dissenyada i implementada per la Fundació Mallorca Literària, que mitjançant un vídeo-joc interactiu dona a conèixer de manera creativa i innovadora però fidel als arguments populars, un bon nombre de personatges llegendaris –i històrico-llegendaris- de Mallorca (el Comte Mal, en Tià de sa Real, el Peix Nicolau, etc.).

- **És un patrimoni vulnerable:** Malgrat la gran quantitat de materials narratius que conformen el conjunt de les narracions populars mallorquines, la seva trajectòria històrica en publicacions directes de l'oralitat, en reescriptures i recreacions, malgrat que han estat i són font d'inspiració artística i artesanal en molts d'aspectes i que han estat estudiades en profunditat per un gran nombre d'investigadors (folkloristes, filòlegs, pedagogs, sociòlegs, geògrafs, biòlegs, ornitòlegs, etc.), el cert és que són un patrimoni vulnerable. La seva vulnerabilitat la podem resumir en una sèrie de punts:

a) En primer lloc la llengua que les és pròpia. Les rondalles mallorquines s'expressen en llengua catalana, concretament en la variant mallorquina del català, una llengua minoritzada.

b) La societat mallorquina és formada per persones de molts diverses procedències, aquestes rondalles no formen part del seu patrimoni cultural d'origen. Això en dificulta la coneixença.

c) Actualment la societat en general viu processos intensos d'estandardització i homogeneïtzació cultural. Els mitjans de comunicació, les plataformes, les xarxes, etc. implementen models unificats que aplanen la diversitat cultural i es produeix una veritable colonització de l'imaginari autòcton, que és substituït per formes alienes i enfocades a la rendibilitat econòmica.

d) D'altra banda, en molts de contextos s'ha imposat la idea que els contes populars són masclistes, violents, classistes, jeràrquics, etc. i que s'han de substituir per contes moderns amb altres plantejaments. Aquestes desqualificacions neixen de lectures i interpretacions excessivament literals i pobres, d'adaptacions simplificades o esbiaixades ideològicament i no d'un coneixement aprofundit i respectuós d'aquest valuós patrimoni de l'imaginari universal. Cal tenir en compte que les nostres rondalles no són alienes a aquestes desqualificacions.

e) Finalment, des de fa dècades, assistim a una infantilització de les rondalles, que va en detriment de la seva significació cultural. Hi ha rondalles adequades per a totes les edats i que poden interessar tot tipus de persones, perquè el catàleg és

infinít. Cal, però, que els mediadors (progenitors, professors, bibliotecaris, editors, etc.) en siguin conscients i puguin elegir i oferir les rondalles adequades a cada cas i cada situació.

7. MESURES DE SALVAGUARDA

7.1. MESURES PRESES

- a) La recopilació a partir de les fonts orals, la redacció de les versions, l'edició i la publicació de les rondalles que es contaven i es conten a Mallorca ha estat, des de finals del s. XIX i fins a l'actualitat, la mesura de salvaguarda més efectiva i sobre la qual s'han desenvolupat totes les altres. El fet de tenir sempre a l'abast els diversos llibres que les recullen ha estat un factor decisiu per a la seva difusió.
- b) Especialment a partir dels anys vuitanta del s. XX i fins a l'actualitat, la publicació de versions adaptades i il·lustrades adreçades a joves lectors (Col·lecció «Això era i no era», «Col·lecció Tirurany», versions en còmic, etc.), la creació de materials didàctics d'ús escolar molts diversos (auques, capses de suport visual per a la narració realitzades per l'Equip de Suport a la Immersió Lingüística, llibres de per a docents com Tris-tras. Les rondalles a l'escola, versions musicades de les rondalles, la ludificació dels materials mitjançant la creació de jocs de taula i de vídeo-jocs basats en les rondalles, les versions teatrals, etc. conformen un ample ventall de recursos a l'abast per a la divulgació de les rondalles mallorquines mitjançant suports diversos.
- c) També hi ha hagut i hi ha iniciatives socials, públiques o privades, entorn de les rondalles que han contribuït a fer-les presents: gran figures escultòriques de personatges de rondalles que s'exposen als carrers en determinades dates, petites fires sobre la temàtica de les rondalles, produccions d'artesanía local basades en les rondalles, maratons de narració de rondalles, etc. En el camp audiovisual també s'han fet alguns curtsmetratges, programes de televisió i de ràdio, etc.
- d) Cal destacar que la Universitat de les Illes Balears, i concretament el Departament de Filologia Catalana i Lingüística General és, des de fa dècades, un referent important en l'estudi de la rondallística, de projecció nacional i internacional. D'una banda, l'estudi de les rondalles forma part del currículum de diverses assignatures de Grau i de Màster, amb la qual cosa es garanteix l'adequada formació dels alumnes en folklore i literatura oral. De l'altra, els professors que treballen en aquesta línia de recerca formen part d'equips de treball internacionals i nacionals sobre folklore i publiquen regularment el fruit dels seus estudis en revistes i monografies científiques. També, des del Departament de Pedagogia de la UIB s'han fet contribucions significatives a l'estudi de les rondalles, tot i que actualment aquesta línia de recerca no està activa.
- e) L'aplec Alcover ha estat sempre –per la seva extensió i les seves especials característiques– el més estudiat i divulgat. Així, s'han publicat nombrosos llibres que analitzen la presència d'un o altre aspecte de les rondalles alcoverianes, en són exemples La dona a les rondalles mallorquines d'Antoni M. Alcover (2018) de M. M. Gelabert, Els aucells a les rondalles mallorquines i al cançoner (2018) de M. Rayó, L'hort de les rondalles mallorquines (2017) de C. Amengual 2017), Els mites grecs a les rondalles mallorquines (2019) d'A. Soler, La cuina de les Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Racó (2022) de B. Sagraera, C. i P. Valriu, Les rondalles mallorquines, identitat i etnografia (2013) de V. Jasso, etc. i alguns monogràfics de revistes com Estudis Balearics o Lluç. Aquest extens cos teòric, juntament amb l'edició crítica ja esmentada, posa en valor la rellevant contribució de les rondalles d'Alcover a la folklorística europea.

7.2. PROPOSTA D'ALTRES MESURES DE SALVAGUARDA, PROMOCIÓ I DIFUSIÓ.

Malgrat que hi ha molta feina feta entorn de les rondalles mallorquines, i des de diversos àmbits, el cert és que cal seguir treballant perquè també hi ha molts d'aspectes adversos. La delicada situació de la llengua catalana a les Balears és un factor fonamental que pot dificultar la pervivència i transmissió de la nostra narrativa oral. En la llengua resideix l'essència de la rondalla i a través de la llengua es transmet la cultura pròpia. Esmentarem algunes accions que poden contribuir a la salvaguarda d'aquest llegat:

- a) Estimular la transmissió de les rondalles a través de l'oralitat en diversos àmbits (familiar, escolar, de lleure, etc.) mitjançant la formació dels mediadors (progenitors, padrins, professors, narradors professionals, bibliotecaris, monitors, etc.) tant en la coneixença del repertori com en la tècnica de la narració oral.
- b) Editar les rondalles en versions adaptades a diversos nivells de comprensió lectora i amb il·lustracions atractives al públic actual, tot seleccionant adequadament aquelles que puguin ser més adients en el context social contemporani.
- c) Formar el professorat en els múltiples usos de les rondalles mallorquines com a eina educativa i didàctica per a les diverses àrees curriculars, tot posant en valor els materials ja existents i impulsant que se'n creïn de nous.
- d) Afavorir l'adaptació dels arguments de les rondalles mallorquines als mitjans audiovisuals en produccions de qualitat i fer possible la seva difusió.
- e) Crear un o diversos Centres d'Interpretació de les Rondalles situats en espais adients i dirigits per professionals ben formats per tal que serveixin com a motors de dinamització de les rondalles en diversos àmbits i que permetin treballar múltiples aspectes: llengua, cultura, medi ambient, sostenibilitat, igualtat de gènere, tolerància, creativitat artística, vinculació amb les altres rondalles d'arreu del món, etc.
- f) Aprofitar el potencial que té la vinculació entre rondalles i territori per crear una xarxa d'Itineraris de Rondalla, que permetin als mallorquins i als visitants conèixer les narracions i els espais on estan situades les accions que narren. Aquests itineraris podrien ser amb guies i també elaborats en format virtual, mitjançant codis QR, realitat augmentada i altres aplicacions.

- g) Impulsar les sessions de narració (contacontes), les representacions teatrals, musicals i altres manifestacions artístiques que s'inspirin en les rondalles mallorquines.
- h) Treballar per la difusió de les nostres rondalles més enllà de l'illa de Mallorca, en l'àmbit nacional i internacional.

8. CONCLUSIÓ

Per tot l'exposat, proposem declarar **Bé d'Interès Cultural Immaterial (BICIM)** les rondalles mallorquines, enteses com el conjunt de narracions de tradició oral de diverses tipologies que s'han contat i es conten a Mallorca i la capacitat dels portadors de narrar-les en contextos diversos, tot tenint en compte llur creativitat que inclou canvis i noves formulacions.

ANNEX II REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Veure expedient administratiu

